

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

IZVORI ZA POVIJEST GRADA VARAŽDINA, I. SVEZAK (1527.-1600.), HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, DRŽAVNI ARHIV U VARAŽDINU, ZAGREB – VARAŽDIN, 2019., 614 STR.

U suradnji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Državnog arhiva u Varaždinu na samome kraju 2019. godine objavljeno je novo izdanje izvora za povijest grada Varaždina u kojem je obuhvaćeno razdoblje između 1527. i 1600. godine. Izvore je za tisak priredila Karmen Levanić, a uz nju su urednici izdanja Damir Hrelja (ravnatelj Državnog arhiva u Varaždinu) i Vladimir Huzjan (upravitelj Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu). Kao suradnice na prijepisu spisa i izradi regesta sudjelovale su Ivana Burnać, Sanja Miljan i Lana Pavlaković, a recenzenti su Zoran Ladić i Branka Grbavac. Državni arhiv u Varaždinu ima dugu tradiciju u svojim nastojanjima oko objavljivanja gradiva koje se čuva u njegovim fondovima i zbirkama, jer su prvi izvori na taj način objavljeni već 1942. godine. Tada su objavljeni izvori iz dijela druge polovine 15. stoljeća, a nakon dugog prekida u posljednja tri desetljeća objavljeno je još 11 svezaka zapisnika grada Varaždina u kojima je zastupljeno razdoblje od 1587. do 1714. godine. Ovoga puta nastavljena je tradicija priređivanjem za objavu 305 dokumenata iz razdoblja od 1527. do 1600. godine. Svi ti dokumenti dio su tzv. Radikalnog arhiva, dijela arhiva koji predstavlja temeljnu pismohranu slobodnog i kraljevskog grada Varaždina u kojem su pohranjeni dokumenti nastali od 1209. do 1855. godine. Upravo je najstarije dokumente iz toga dijela arhiva (od 1209. do 1526. godine) objavio Zlatko Tanodi 1942. godine.

Zbog naravi i značaja objavljenih dokumenata nakon kratkog predgovora slijedi sažeti pregled povijesti tzv. Radikalnog (ili temeljnog) arhiva u Varaždinu koji svjedoči o povijesti Varaždina otkad je od hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II. dobio status slobodnog i kraljevskog grada 1209. godine. Zahvaljujući tim povlasticama Varaždin je uživao pravnu osobnost i razvijao samoupravu u političkom smislu, a za gospodarski razvoj važne su bile povlastice koje se odnose na mogućnost održavanja sajmova, odnosno slobodno trgovanje. Tako je ujedno nastao arhiv koji je po vrijednosti i količini dokumenata dostojan nekadašnjeg glavnog grada. Unatoč požarima i drugim nedaćama najveći dio dokumenata je sačuvan, jer je vrlo rano organizirana briga za njih iako su se ponekad dogodile katastrofe u vrijeme kada su dokumenti bili čuvani u običnim škrinjama kod gradskih bilježnika. Zanimljivo je znati da se gradska vijećnica koristi od 1563. godine, a arhivsko gradivo je više puta preseljavano u više različitih zgrada. Već sredinom 18. stoljeća počelo je sređivanje arhiva. Tada su spisi vjerojatno prvi puta numerirani i datirani što je trebalo poslužiti lakšem snalaženju u bogatom arhivu i pažljivijem čuvanju vrijednih dokumenata. Sredinom 19. stoljeća opet je provedeno popisivanje dokumenata Radikalnog arhiva. Značajno sređivanje napravljeno je i 1939. godine što je ujedno poslužilo da spisi budu sigurno pohranjeni tijekom Drugog svjetskog rata. Ovaj historijat nastanka i vođenja brige o dokumentima u varaždinskom Radikalnom arhivu, koji može poslužiti svakome tko će koristiti objavljene izvore, svakako treba proučiti prije korištenja ovog izdanja.

Prema vrstama dokumenata i njihovom sadržaju među najstarijima su isprave, a u novije vrijeme nastali su dokumenti koje možemo kategorizirati kao akte ili spise. Među objavljenim izvorima nekoliko je desetaka dokumenata koje su izdali vladari: Ivan Zapolja, Ferdinand I., Maksimilijan II. i Rudolf II., te članovi kraljevske obitelji (nadvojvode). Tu su i dokumenti nastali radom hrvatskih banova, zagrebačkih biskupa, pojedinih plemića, sudova, dvorske komore, kaptola i drugih pravnih osoba. Prema mjestu nastanka prevladavaju dokumenti sastavljeni u gradovima: Budim, Beč, Varaždin, Bečki Novigrad, Prag, Zagreb, Bratislava (Požun), Graz, Augsburg, Ormož i drugim mjestima. U obrađenom razdoblju u Varaždinu su izdana ukupno 24 dokumenta. Zbog množine objavljenih dokumenata koji se čine nepregledni postavlja se pitanje o čemu oni zapravo govore. Dokumenti iz 16. stoljeća svjedoče o

nekoliko bitnih problema koji su opterećivali funkcioniranje grada i njegovo stanovništvo, a to su opasnost od osmanskih napada s čime su povezani poslovi oko održavanja vojske, zatim epidemije kuge koje su negativno utjecale na kretanje stanovništva i trgovanje te veliki požari. Zbog svega toga žitelji Varaždina imali su problema s redovitim plaćanjem poreza što je također vidljivo iz objavljenih dokumenata. Velik dio dokumenata svjedoči o političkim prilikama kao što je primjerice sudjelovanje poslanika grada Varaždina u saborima. Preko dokumenata mogu se pratiti i neke opće poznate, ali zanimljive pojave kao što je napuštanje julijanskog i uvođenje gregorijanskog kalendara u to doba.

Najveći dio dokumenata izvorno je na latinskom jeziku, a po nekoliko njih na njemačkom i hrvatskom jeziku. Kako i dolikuje u takvome poslu, priređivači su se trudili da transkripti budu vjerni originalu, a opet da tekstovi budu pregledni i čitki te tako praktični za upotrebu u suvremenim potrebama. Zato su razriješene kratice, a u kritičkom aparatu opisane su nejasnoće i pogreške. Imena osoba koje se spominju u izvorima navedena su u suvremenim oblicima. Forma upisa je takva da je uz izvorni tekst svakog dokumenta u zaglavlju objavljena signatura (danas važeća), datacija i kratki sadržaj dokumenta na hrvatskom jeziku. Uz to se nalazi legenda ili opis dokumenta koji su objavljeni kronološkim redom (bez obzira na porijeklo i pridruženu kategoriju) kako su nastali u razdoblju od 1537. do 1600. godine. Izdanje je opremljeno kazalom osoba, zemljopisnih naziva i predmeta što uveliko olakšava pretraživanje dokumenata koji su objavljeni na oko pet stotina stranica velikog formata. U prilogu je popis dokumenata prema izdavačima i popis dokumenata prema signaturama.

Ovo izdanje nije samo od lokalnog značaja za proučavanje povijesti grada Varaždina i okolice, nego ima veliku važnost za hrvatsku historiografiju općenito. Između ostalog, zahvaljujući ovom izvorima može se proučavati međusobni odnos vladara, banova, biskupa, dvorske komore i jednog slobodnog kraljevskog grada kakav je bio Varaždin u 16. stoljeću. Izvori pomažu i razumijevanju organizacije obrane od Osmanlija te ponašanja stanovništva tijekom epidemija i požara ili sličnih situacija. Zahvaljujući primijenjenim metodama objavljivanja izvornika (signature na prvome mjestu i sažeci na hrvatskom jeziku) olakšano je snalaženje te korištenje onima koji će dokumente potražiti u arhivu. Stoga treba pohvaliti trud priređivača i izdavača te očekivati nastavak objavljivanja ovakvih povijesnih izvora.

Nikola CIK

VIŠNJA BUREK, OTKRIVANJE GRADSKIH TAJNI: VARAŽDIN U 17. STOLJEĆU, HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI – ZAVOD ZA ZNANSTVENI RAD U VARAŽDINU, ZAGREB – VARAŽDIN, 2019., 512 STR.

Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji djeluje u Varaždinu krajem 2019. godine javnosti je predstavio svoje novo izdanje o povijesti Varaždina u 17. stoljeću. To je knjiga povjesničarke Višnje Burek pod naslovom *Otkrivanje gradskih tajni*. Urednik ove opsežne i zanimljive knjige je povjesničar Vladimir Huzjan, upravitelj spomenutog Zavoda HAZU, a recenzenti su akademik Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić. Autorica je već objavljivala radove o povijesti Varaždina, a sada je izradila monografiju u kojoj je obradila povijest grada u čitavom jednom stoljeću. Jedno od glavnih obilježja ove monografije je činjenica da je izrađena uglavnom na temelju proučavanja izvornog arhivskog gradiva. To su u prvome redu sačuvani protokoli ili zapisnici gradskoga poglavarstva. Jako je zanimljivo da je na taj način osim političke povijesti uspjela obraditi teme s područja povijesti svakodnevice, društvene povijesti (posebno su pažljivo obrađene skupine ljudi s društvenih margina kao što su sluge i sluškinje, različiti prijestupnici, varalice, vještice, ubojice, heretici, preljubnici, razbojnici i drugi), gospodarske povijesti i povijesti okoliša. Uspjela je pronaći podatke koji doprinose poznavanju običaja odijevanja, načina prehrane i kulture stanovanja u Varaždinu i blizjoj okolici u 17. stoljeću. Tako se ova knjiga nekome može činiti kao zbirka priča u kojima je obrađeno oko stotinu različitih tema iz povijesti Varaždina u 17. stoljeću. Možemo zaključiti da je autorica uspjela u svojoj namjeri da prikaže svakodnevni način života u jednome gradu u 17. stoljeću kakav je bio Varaždin. Autorica je došla do zaključka da je u 17. stoljeću Varaždin doživio demografski i ekonomski napredak što je prvenstveno posljedica prestanka osmanske opasnosti. Unatoč evidentnom napretku, svakodnevnica nije bila idilična.

Uz obilno korištenje izvornog arhivskog gradiva autorica je vješto iskoristila i sve ono što je objavljeno o povijesti grada Varaždina u 17. stoljeću u različitim radovima. Pošto su u velikoj mjeri zastupljene teme koje nisu uobičajeno obrađivane u klasičnim historiografskim radovima ovo djelo svakako je odraz autoričine privrženosti suvremenoj historiografiji. Opravdano je tvrditi da će ovo djelo istodobno biti jednako korisno stručnjacima (akademskoj zajednici) kao i svima zainteresiranima koje volimo nazivati običnim čitateljima.

Na početku knjige predstavljen je sažeti pregled onoga što je do sada pisano o povijesti Varaždina (pogotovo o 17. stoljeću) i dostupnih izvora za proučavanje povijesti grada. Varaždin je opisan kao sjedište Varaždinskog generalata, odnosno Slavonske vojne krajine, a istodobno i kao privilegirani slobodni i kraljevski grad (od 1209. godine). Stoga su mnoge teme proizašle iz odnosa u kojima je trebalo uskladiti zahtjeve civilnih i vojnih vlasti te htijenja samih žitelja. Nerijetko su se pojavljivali problemi i među samim građanima ili skupinama građana (primjerice cehovi) kao i u njihovim odnosima prema vlastima. Osim što je bio upravno središte, Varaždin je bio i mjesto sudovanja. U vjerskom smislu 17. stoljeće zanimljivo je razdoblje u povijesti grada u kojem je uz prevladavajuće katolike bilo i protestanata, a 1632. godine u grad su došli isusovci koji su uz franjevce značajno utjecali na širenje baroka u Varaždinu. U prvome dijelu knjige opisan je izgled Varaždina u 17. stoljeću u prostornom smislu, odnosno uži dio grada, pri čemu je autorica otkrila gdje su se u tome stoljeću nalazile pojedine ulice, trgovi, spomenici, sakralni objekti (crkve, kapele i samostani), javne zgrade i privatne kuće. Dakako, više pažnje posvećeno je zgradama javne namjene kao što su gradska vijećnica, zatvor, hospital, škola, mlinovi i druge. U posebnom poglavlju opisan je širi prostor oko Varaždina gdje su bile poljoprivredne površine kao što su oranice, sjenokoše, vinogradi i druga mjesta na kojima su se kmetovi i težaci bavili ratarstvom i stočarstvom.

Cijelo jedno veliko poglavlje posvećeno je ljudima, odnosno stanovnicima Varaždina u 17. stoljeću. Stanovništvo je obrađeno u različitim kategorijama, počevši od osnovne podjele prema spolu, te na građane i strance. Zanimljiva je i podjela stanovnika Varaždina prema različitim zanimanjima. Tako su opisani javni službenici, odnosno oni koji su upravljali gradom i bavili se različitim javnim poslovima. Zatim je opisan život obrtnika i trgovaca, te vojnika i pripadnika plemstva. Ovdje doznajemo vrijedne podatke o varaždinskim obiteljima, njihovoj imovini i obrazovanju te ekonomskom i društvenom statusu. Autorica je utvrdila da su članovi nekoliko bogatih trgovačko-obrtničkih obitelji koje su međusobno bile povezane na različite načine redovito obnašali dužnosti u gradskim službama. Prema ljudima koji su pripadali marginalnim društvenim skupinama toga doba, odnosno onima koji su na različite načine bili isključeni iz gore spomenutih kategorija društva, Višnja Burek posebno je usmjerila svoj istraživački interes. Pri tome je obrađena povijest svakodnevnice u smislu kršenja društvenih normi kao što su javni izgredi, kaznena djela i prijestupi o kojima doznajemo upravo zato jer su prijestupnici bili procesuirani i kažnjavani (ponekad i smrtnom kaznom).

Knjiga Višnje Burek o povijesti Varaždina u 17. stoljeću vrijedan je doprinos poznavanju načina života u ranome novom vijeku kakve rijetko nalazimo u hrvatskoj historiografiji. Osim toga, ovo je vrlo zanimljivo štivo koje mogu koristiti različite kategorije čitatelja. Ona je vrlo seriozno pristupila obradi povijesti Varaždina u spomentom razdoblju i vješto iskoristila podatke iz pisanih povijesnih izvora na latinskom i hrvatskom, odnosno kajkavskom jeziku toga doba. Sadržaj knjige opravdava naslov jer je autorica doista otkrila mnoge gradske tajne.

Nikola CIK

RANKO PAVLEŠ: KRIŽEVAČKI, KALNIČKI I VRBOVEČKI KRAJ U SREDNJEM VIJEKU, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, KOPRIVNICA, 2020., 488 STR.

Niz knjiga o srednjovjekovnoj topografiji sjeverozapadne Hrvatske Ranko Pavleš nastavio je monografijom o križevačkom, kalničkom i vrbovečkom kraju u srednjem vijeku. Treća u nizu ovakvih knjiga Ranka Pavleša objavljena je u Izdavačkoj kući Meridijani na samom početku 2020. godine. Podsjetimo da je u prvoj knjizi Pavleš obradio područje srednjovjekovne Gornje Komarnice (objavljeno u Izdavačkoj kući Meridijani 2013. godine), a u drugoj bjelovarski kraj i zapadnu Bilogoru, odnosno Donju

Komarnicu (izdanje Hrvatskog instituta za povijest iz 2016. godine). Kada tome nizu pribrojimo i prvu knjigu o koprivničkom i đurđevčkom vlastelinstvu iz 2001. godine, kojom se Pavleš prvi put predstavio kao uspješni istraživač hrvatskog srednjovjekovlja, možemo zbrojiti više od tisuću stranica opisa srednjovjekovne topografije velikog dijela sjeverozapadne Hrvatske.

Radovi Ranka Pavleša redovito su referentno mjesto za proučavanje podravskog srednjovjekovlja. Pri tome treba istaknuti da osim monografija redovito objavljuje znanstvene radove i stručne članke u časopisima (najčešće *Podravina*, *Cris* i *Scientia Podraviana*) u kojima detaljno obrađuje pojedine teme, pa se tako nekima od tema zastupljenima u ovoj knjizi bavio u radovima objavljenima u časopisu *Cris*. Ranko Pavleš (rođen 1956. godine) inače je vrlo skroman i samozatajan čovjek (rijetko ima javna izlaganja u odnosu na ono koliko piše). Školovao se u Koprivnici gdje i živi te se od početka profilirao kao istraživač povijesti svojeg zavičaja u srednjem vijeku. Počeo je objavljivati 2001. godine te je tijekom protekla dva desetljeća objavio zavidan broj kvalitetnih radova u kojima je predstavio mnoga nova otkrića. S obzirom na to da pažljivo prati suvremenu historiografiju, pogotovo na području medievistike, toponomastike i arheologije, trudi se i sam dati doprinose razvoju znanosti, a njegova otkrića poticajna su za daljnja istraživanja.

Vrline koje su vidljive i u njegovoj najnovijoj knjizi možemo svesti na to da Pavleš nije pretenciozan u zaključcima, ostavlja prostor za drugačija mišljenja i dopunu svojih istraživanja, te rado nadopunjuje vlastite spoznaje i mijenja pristup problemima ako to zahtijevaju nova otkrića. Svjestan je opasnosti i nedostataka koje nosi bavljenje hrvatskim srednjovjekovljem, a to uveliko nadoknađuje svojim kritičkim pristupom pri čemu daje značajan doprinos historiografiji otkrivajući pogreške starijih povjesničara i istraživača. U uvodu ove knjige objasnio je metodu vlastitog rada: »Radu sam, kao i drugim svojim djelima koja se bave povijesnom topografijom, pristupio polazeći od srednjovjekovnog toponima (mjesnog imena), odnosno od nekog objekta iz istog doba, skupljajući sve podatke iz dokumenata i literature koji su bili u vezi s njim.«

Ova najnovija knjiga ujedno je njegovo najopsežnije djelo na gotovo pet stotina stranica. Urednik knjige je akademik Dragutin Feletar, a recenzenti su, kao i kod prethodnog izdanja, ugledni hrvatski mediavelisti Marija Karbić i Gordan Ravančić. Autor je izradio oko 50 karata i pripremio 25 slikovnih priloga te nekoliko desetaka tabela. Snalaženje u tekstu olakšava podjela na poglavlja, sistematičnost obrade toponima i abecedarij mjesnih imena (indeks mjesta) objavljen na kraju knjige. Podnaslov knjige otkriva da je tema povijesna topografija srednjovjekovnog Kalničkog kotara, odnosno topografija srednjovjekovne Križevačke županije kao dijela srednjovjekovnog kraljevstva Slavonije. Za one koji će uzeti ovu knjigu u ruke možda je najvažnija informacija da je tu obrađeno područje današnjih gradova Križevci, Vrbovec i Novi Marof, te rubni dijelovi gradova Koprivnica i Zelina. Prema suvremenoj administrativnoj podjeli to se odnosi na jugozapadni dio Koprivničko-križevačke županije, te rubne dijelove Varaždinske i Zagrebačke županije. U vremenskom smislu obrađeno je razdoblje razvijenog i kasnog srednjeg vijeka o čemu se inače ne zna mnogo.

Najprije je obrađen grad Križevci kao najvažnije naselje na području srednjovjekovnog Kalničkog kotara, odnosno Križevačke županije. Zanimljivo je otkriće da se područje grada Križevaca u srednjem vijeku uglavnom poklapa s današnjim teritorijem grada. Ovdje treba istaknuti nove spoznaje o samostanima augustinaca i premonstratenaca, te posjedima templara, ivanovaca i sepulkralaca na području Križevaca. Nakon toga je pojedinačno obrađeno pedesetak posjeda (redosljedom od sjevera prema jugu) u istočnom dijelu Kalničkog kotara. Dio međe vlastelinstva Dubrave zagrebačkog biskupa iz 1201. godine opisan je u zasebnom poglavlju. Posebno su obrađeni posjedi Vrbovec i Rakovec, odnosno rakovečko-vrbovečko vlastelinstvo koje je nastalo spajanjem ta dva posjeda. Zatim je opisano vlastelinstvo Bisag koje se prvi put u dokumentima spominje 1328. godine. Vlastelinstva su ovdje predmet istraživanja kao važne gospodarsko – upravne jedinice u srednjem vijeku. Mali i srednji posjedi središnjeg i zapadnog dijela Kalničkog kotara, njih četrdesetak, pojedinačno su obrađeni također pravilnim redosljedom. Zasebno je obrađeno vlastelinstvo Greben, jer je specifično po tome što se prostiralo u čak tri županije. Posebno je zanimljivo vlastelinstvo Veliki Kalnik za koje podaci u pisanim povijesnim izvorima postoje već na početku 13. stoljeća, a na tome području ima sela koja su sačuvala kontinuitet naseljenosti od srednjeg vijeka. Dakako, tu su spomenuti i poznati kalnički plemenitaši. Među vlaste-

linstvima čiji se teritorij nalazio u više županija (i kotara) je vlastelinstvo zagrebačkog kaptola Toplice koje je dijelom bilo u Križevačkoj, a dijelom u Varaždinskoj županiji jer je vlastelinstvom prolazila rijeka Bednja. Pošto su na području Kalničkog kotara postojala četiri naselja pod imenom Jalševac, ti posjedi i problem njihove ubikacije tema su posebnog poglavlja.

U posebnom poglavlju opisane su crkve i kapele na području Kalničkog kotara iako se sakralni objekti spominju u cijelom tekstu. Tu su zapravo opisane i župe koje su bile na teritoriju nekadašnjeg Kalničkog arhiđakonata. Kao prilog rekonstrukciji prometne mreže i međusobne povezanosti naselja cestama, ali i povezanosti s Koprivnicom, Varaždinom i Zagrebom opisani su srednjovjekovni putevi u Kalničkom kotaru koji se spominju u povijesnim izvorima. U posljednjem poglavlju prije sažetka sa zaključcima, te popisa literature i korištenih izvora ukratko je opisano područje Kalničkog kotara na kartama iz kasnog srednjeg i ranog novog vijeka, odnosno iz 15. i 16. stoljeća (najstarija karta je iz 1480. godine).

Svime što je objavio u ovoj knjizi Ranko Pavleš dao je značajan doprinos poznavanju povijesti srednjovjekovnih naselja, vlastelinstava i objekata (pogotovo sakralnih) u čije je smještanje u prostoru (ubikaciju) morao uložiti mnogo napora jer današnje stanje na terenu često ne čuva dovoljno informacija o autentičnim lokacijama. Pri ubikaciji toponima koristi se i današnjom toponimijom te na taj način povezuje srednjovjekovlje sa suvremenim dobom i pronalazi tragove od prije šest, sedam, pa i više stotina godina u obliku materijalne i nematerijalne baštine. Svakako trebamo imati na umu da je blizina imperijalne granice s Osmanskim Carstvom utjecala na sačuvanost toponimije. Unatoč svim poteškoćama i istraživačkom oprezu možemo zaključiti da će biti ispunjena želja autora (koju sam izražava u jednom dijelu knjige) jer će obični čitatelji, dakle svi zainteresirani za srednji vijek i povijest zavičaja, pronaći vrijedne i zanimljive podatke. Uz to, knjiga će doista biti korisna povjesničarima, arheolozima, povjesničarima umjetnosti, geografima, lingvistima i drugima kao nezaobilazna literatura pri istraživanjima.

Nikola CIK

ZRINSKI – OD BRIBIRSKIH ŠUBIĆA DO ČAKOVEČKIH ZRINSKIH (1102.-1347.-1546.-1671.-1703.), ZBORNİK, ZRINSKA GARDA ČAKOVEC, 2019., 194 STR.

Tiskan je i peti zbornik sa znanstvenih skupova koje već desetak godina organizira čakovečka Zrinska garda, danas zacijelo najučinkovitiji gajitelj povijesnih vrijednosti slavnog hrvatskog plemstva Zrinskih. Ovom petom zborniku izdavači su Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatsko katoličko sveučilište, Hrvatsko vojno učilište dr. Franjo Tuđman, Zagrebačka nadbiskupija, Sisačka biskupija, Varaždinska biskupija, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Matica hrvatska u Čakovcu, Muzej Međimurja Čakovec, Međimurska županija (oni su bili i suorganizatori znanstvenog skupa, koji je 2017. održan u Čakovcu, Sisku i Zrinu). urednici zbornika su akademik Dragutin Feletar i prof.dr.sc. Juraj Kolarić, a grafičku opremu dao je čakovečki Dizajn studio Praxis-Vision (Saša Štebih).

U zborniku je objavljeno 12 znanstvenih članaka, koje je napisalo 14 autora iz Hrvatske, Mađarske i Austrije. Uvodno Juraj Kolarić piše o najstarijoj povijesti obitelji Zrinskih, starog hrvatskog plemstva koje se spominje od 13. stoljeća, a potječu iz Bribira u okolici Šibenika i nose ime Šubića. U članku su opisani usponi i padovi plemića Šubića i kao hrvatskih banova i gospodara Bosne od 1102. do 1322. godine. Nevio Šetić, veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, piše o doprinosima ove Družbe promicanju kulta Zrinskih i Frankopana u moderno doba. Judit Zagorec-Csuka piše o sličnoj temi: o današnjem kultu Zrinskih u hrvatskom, slovenskom i mađarskom graničnom području.

U nastavku zbornika Bruno Brakos donosi temu o knezovima Bribirskim i Šibeniku – dinamika širenja dominij Šubića, s posebnim osvrtom na odnose sa Šibenikom. Branka Marcuš piše o rezultatima arheoloških istraživanja na području zrinske utvrde u Čakovcu, odnosno o arheološkim iskopavanjima i geofizičkim istraživanjima na nalazištu Stari grad u razdoblju od 2013. do 2018. godine. Istraživanja su dala niz novih saznanja o izgledu i funkcioniranju utvrde Zrinskih tijekom 16. i 17. stoljeća. Dragutin Feletar, Hrvoje petrić i Petar Feletar razradili su temu o funkcioniranju i mreži cestovnog i riječnog prometa u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u doba Zrinskih.

Stručnjak iz budimpeštanskog Vojnog sveučilišta, Jozsef Padanyi, donosi rezultate najnovijih arheološko-povijesnih istraživanja utvrda u lancu obrane na Muri u 17. stoljeću, s posebnim osvrtom na nalaze obrambenog kanala blizu utvrde Novi Zrin (1660.-1664.). Bečki autor Marijan Kalapurić donosi temeljitu analizu dosadašnjih saznanja o genealogiji plemićke obitelji Zrinskih - uspoređuje genealogije Ivana Luciusa Lučića, Ivana Kukuljevića Sacisnog, Vjekoslava Klaića i Dragutina Feletara s rodoslovljima iz Austrijskog državnog arhiva u Beču. Kroatist Alojzije Jembrih donosi članak »Epistolarium Zrinianum ili zrcalo gospodarskog života u pismima Zrinskih«. Iako su koristili i druge jezike, Zrinski su se gotovo obvezatno u privatnoj korespondenciji služili hrvatskim jezikom. Iz pisama se iz prve ruke vidi gospodarska aktivnost Zrinskih, prvenstveno u Čakovcu i Ozlju. Kao kuriozum, objavljena su i tri pisma, koja su napisali Katarina Zrinski i Ivan Antun Zrinski. Vrstan mađarski povjesničar Szabolcs Varga (iz Pečuha) donosi niz historiografskih podataka o dosad manje poznatom članu obitelji Zrinskih - o Nikoli III. Zrinskom, ocu sigetskog junaka Nikole IV. Zrinskog. Interpretaciju povjesti Zrinskih u hrvatskim udžbenicima povijesti analizira Markus Pilić, dok međimurski povjesničar Vladimir Kapun piše o različitim navođenjima imena Nikole Šubića Zrinskog – kao Nikole IV. Međimurkog, Čakovečkog ili Štrigovskog.

Za nadati se da će se ipak tijekom 2020. održati planirani šesti znanstveni skup o Zrinscima, jer je to aktualna i još nedovoljno istraživana tema u hrvatskoj historiografiji.

Petar FELETAR

ROBERT IVANČAN, OPĆINA MALI BUKOVEC – POVIJESNI, DRUŠTVENI, KULTURNI I CRKVENO-POVIJESNI PRIKAZ, OPĆINA MALI BUKOVEC, 2019., 496 STR.

Još jedna općina u Podravini dobila je svoju temeljitu povjesnicu. Projekt je ostvaren u okviru općine Mali Bukovec i uz zalaganje njenog agilnog načelnika Darka Markovića. Autor je mladi magistar teologije Robert Ivančan (1986.) iz Brezničkog Huma (vjeroučitelj u Osnovnoj školi Novi Marof), koji je već objavio nekoliko knjiga o povijesti društvenih udruga i župa. Knjigu su recenzirali dr.sc. Vladimir Huzjan i mr.sc. Anđelko Koščak. Knjiga je izdana u povodu 260. obljetnice proglašenja Malog Bukovca priveligiranim trgovištem – oppidumom (1759.), te 420. godišnjice prvog pisanog traga o Malom Bukovcu (1598.) i 130. godišnjice osnutka seoske općine u Malom Bukovcu u Varaždinskoj županiji (1888.).

Autor je u prikupljanju povijesne građe uložio doista veliki trud i upornost, tako da knjiga obiluje podacima i povijesnim ilustracijama, a obrađeni su praktički svi relevantni oblici razvoja i života na području Općine Mali Bukovec. U obradi građe primijenjena je uglavnom kronološka metoda, uz razdiobu građe na glavne segmente geografskog, demografskog, vjerskog, društvenog i obrazovnog života svih naselja u Općini. Knjiga je podijeljena u šest osnovnih poglavlja, a na kraju je opsežan popis izvora i literatiure, kao i potrebna kazala imena, mjesta i pojmova. Izvori i literatura odgovorno su citirana u čak 1403 bilješke ispod teksta, što monografiji daje znanstvenu težinu i ozbiljnost.

Obimna građa u knjizi je razrađena kroz šest osnovnih poglavlja. Prvo poglavlje, »Općina Mali Bukovec – povijesni i društveni prikaz«, je najopsežnije. Na početku je dat kratki pregled povijesti, te osnovni opis prirodno-geografskih značajki. Potom slijedi opis dokumenata o srednjovjekovnom vlastelinstvu Bednja (Bednya) i bedanjskom plemstvu. Detaljno je potom opisana povijest malobukovečkog kraja u doba osmanskih opasnosti tijekom 16. i 17. stoljeća, s razradom i velikobukovečkog vlastelinstva, osobito u dugom trajanju vlastelina Draškovića. Odlično je razrađeno gospodarstvo u to doba.

Slijedi razrada povijesti Malog Bukovca i okolice u dinamičnom 19. stoljeću, pa do 1918. godine. Posebno su prikazane porezne općine Mali Bukovec, Veliki Bukovec, Kapela, Lunjkovec, Novo Selo, Selnica i Sveti Petar. Dobro je obrađeno osnivanje i razvoj malobukovečke općine od 1888. godine (s brojnim statističkim podacima o gospodarstvu i stanovništvu). Tu je dat i pregled razvoja malobukovečkog kraja i u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, a detaljnije u doba realsocijalizma, te od reosnivanja Općine 1993. do danas. Izdvojeni su povijesni podaci po naseljima malobukovečkog kraja:

Dubovica, Kapela, Lunjkovec, Mali Bukovec, Martinić, Novo Selo, Selnica, Sveti Petar, Veliki Bukovec, i Županec. Temeljito je razrađen i razvoj stanovništva i njegove vjerske strukture.

Drugo poglavlje, »Gospodarsko-kulturno-prosvjetno-društvena djelatnost u bukovečkom kraju«, razrađuje sve elemente toga života od početaka (mahom u 19. i 20. st.) do danas. Prikazana je djelatnost svih kulturnih, društvenih, vatrogasnih i športskih udruga i društava, kojih ima doista veliki broj. Treće poglavlje, »Prinosi crkvenoj povijesti bukovečkog kraja od srednjeg vijeka do 21. stoljeća«, donosi bogatu dokumentaciju i pregled povijesti vjerskog života u ovom kraju. Tu je povijest župe Sv. Petra apostola u Bednji (Sveti Petar) i Sv. Franje Asiškog u Velikom Bukovcu, zatim opis i povijest crkava, kapela i druge sakralne spomeničke arhitekture, te na kraju poglavlja vjerski život stanovništva, djelovanje i popisi župnika i crkvenih ljudi, kao i vjerskih društava.

Četvrto poglavlje »Školstvo«, donosi temeljitu povijest obrazovanja u bukovečkom kraju, počevši od župnih škola do javnog školstva i današnjih obrazovnih prilika. Posebno je razrađena povijest pučkih škola u Malom Bukovcu, Podravskoj Selnici, Svetom Petru i Velki Bukovcu. Peto poglavlje, »Ratna zbivanja-stradanja«, razrađuje povijest i stradanja stanovnika bukovečkog kraja od kmetksih buna u 17. i 18. stoljeću do danas, s naglaskom na svjetske ratove i poraća, te na razradu povijesti Domovinskog rata. Konačno, šesto poglavlje, »Očuvani običaji u bukovečkom kraju«, donosi najosnovniji prikaz narodnih običaja, posebno vezanih za ženidbu, poljoprivredne radove, jelo i odjeću, te na crkvene božićne, uskršne i druge običaje.

Petar FELETAR

DRAGUTIN FELETAR, IZ POVIJESTI SPLAVARSTVA NA DRAVI, MERIDIJANI, - DONJA DUBRAVA, 2019, STR. 1- 168.

Po broju objavljenih radova akademiku Dragutinu Feletaru pripada mjesto među najplodnijim hrvatskim geografima i povijesničarima. Zahvaljujući i činjenici da je do 1982. kao novinar imao veću slobodu nego što su ju imali sveučilišni profesori vezani projektima na svojim katedrama. Dragutin Feletar imao je do 1982. potpuno slobodne ruke u biranju svojih tema, a nakon toga je osnivanjem izdavačke tvrtke bio dovoljno snažan da obrani slobodu svojeg rada, pa je tako tiskao i velebnu monografiju Vukovar, založivši u njeno izdavanje cijeli svoj imetak. Znatiželjan i lucidan i s nevjerojatnom energijom i radnim elanom, nema gotovo ni jedne ljudske djelatnosti koju akademik Feletar nije istraživao, niti jednog vremenskog ograničenja od prethistorije do danas. Kombinacija s izdavačkom aktivnošću stvorila mu je veliki radijus djelovanja i stoga ga možemo nazvati hrvatskim enciklopedistom, koji je točno znao što želi učiniti tijekom svojeg života. A taj cilj je bio da upozna Hrvatsku s bogatstvom prirode i svestranošću ljudi sjeverne Hrvatske iskoristivši uvjerljivost svojih nastupa i kod osnivanja institucija kojih bez njegove inicijative ne bi ni bilo, a koja će ta istraživanja nastaviti kroz objavljivanje, ali i kroz istraživanje mladih istraživača. Dakako da se ta svestrana akcija mnogima nije sviđala, ali akademik Feletar nije odustajao od načina svog djelovanja, ne oklijevajući ni suradnji s mnogim stručnjacima i priznajući svakome njegove zasluge i doprinos hrvatskoj povijesti i kulturi.

Među temama kojima se je bavio posebno mjesto zauzima njegov rodni kraj – Donja Dubrava, koju je riječju i slikom sa svojim suradnicima opisao i obradio kao monografiju. Osim povijesti kožarstva, u Dubravi je imao još dva interesa: povijest vađenja zlata iz Drave i splavarenja tom rijekom i te su ga teme potaknule na pomnije istraživanje Drave. Danas je Drava od nepoznate postala poznata i vrlo zanimljiva rijeka srednje Europe, koja je u jednom dijelu sačuvala svoje prirodne osobine. Dubrava je bila srce splavarstva na Dravi, i ta je djelatnost prekinuta ne samo prevelikom eksploatacijom drveta u području Drave, već i političkom granicom između Hrvatske i Mađarske, a kasnije i regulacijama koji su jedan dio rijeke Drave nastojali prevesti u usko korito i jezera potrebna hidroelektranama, ne vodeći računa o prirodi kraja i njenom životinjskom pa i ljudskom svijetu. Feletar je rođen u Velikom Otoku u općini Legrad koji je Drava »prebacila« u Podravinu, ali je djetinjstvo proveo u Donjoj Dubravi u Međimurju i to ga je čvrsto vezalo uz rijeku Dravu i njenu povijest. Vezan rodbinskim vezama s obitelji Ujlaki koji su se bavili u prošlosti splavarenjem (flocsarenjem) pratio je ovu djelatnost u tadašnjosti

svojem djetinjstvu ali se počeo zanimati i za prošlost Drave kada je ona bila žila kucavica Međimurja, Podravine ali i Slavonije kao najstarija »cesta«.

Njegov prvi rad, objavljen 9. rujna 1965. godine u čakovečkim novinama *Međimurje* nosio je naziv »Donjodubravski flojsari« čime je potaknuo i interes B. Entnera iz Celovca, koji je 2001. objavio članak »Dravsko splavarstvo.« Za razliku od svih drugih akademik Feletar je ostao najvjerniji Dravi i proučio je kao geograf i povjesničar ali i zaljubljenik u zavičaj svaki njen dio, opisujući sve njene raznolikosti i čud što se tijekom povijesti mijenjalo pod utjecajem prirodnih promjena, ali još više odnosa ljudi prema rijeci. Tijekom svog bogatog stvaralaštva Feletar se je uvijek vraćao Dravi i njenim vrijednostima, braneći njene obale, njene šume i njenu prirodnu očuvanost. Zahvaljujući njemu i suradnicima uz koje je vezao, srednji tok Drave ima šanse - ako ljudi ne budu previše gramzljivi - da ostane onakav kakav je stvorila i izgradila priroda povezujući Italiju, Austriju, Sloveniju, Mađarsku i Hrvatsku s Dunavom u koji utječe nakon 770 km svojeg protoka. Drava je u prošlosti bila kao mati stanovništvu koje je živjelo uz njene obale, uživajući u njenim blagodatima ali i pateći od nevolja koje je donosila svojom čudljivošću. No ljudi su je voljeli i kada se je izgubila njena prometna funkcija i kada je rijeka postala granica a ne spojnica. Tada su ju počeli napuštati iako teška srca. Najbolji primjer toga je akademik Feletar. Iako godinama živi u Koprivnici koja je 12 km udaljena od Drave on se uvijek u svom pisanju, ali i životu vraća u Donju Dubravu, rijeci Dravi i ljudima koji uz nju žive, te su tako nastali brojni Feletarovi radovi vezani uz Dravu, ali i uz splavarenje. Zahvaljujući Feletaru danas je život uz Dravu postao poznanica i geografski i etnografski obrađena tema, a ova knjiga o splavarstvu iz 2019. je zadnja autorova riječ u kojoj je sumirao sva svoja iskustva i svu svoju zamjernu vještinu na polju geografije, etnografije i povijesti da ju opiše interdisciplinarno ali i emotivno, i da joj nametne epitete koje ona zaslužuje. Kao istraživač koji lagano uspostavlja kontakte s ljudima, ne oklijevajući da zakuca na svačija vrata, moleći ljude da mu pričaju o svojem životu, radostima i nevoljama, a zna svestrano iskoristiti i arhivske i književne povijesne izvore. Riječi kojima se služi uvijek su pune života. U mojem vremenu tako je znao pisati o Podravini samo novinar Ivo Strahonja, rodnom Varaždinac. Svojim načinom rada Feletar je u ovoj knjizi stvorio djelo trajne vrijednosti.

Kako bi temu splavarenja, odnosno flojsarstva kako su ju nazivali Dubravčani ovjekovječio, D. Feletar koju je nazvao srcem flojsarstva na Dravi a ovu činjenicu potvrdio je s više radova u kojima govori o ovoj zanimljivoj djelatnosti ljudi Dubrave na Dravi. Prvi objavljeni rad Dragutina Feletara nosi naziv - Donjodubravski flojsari, *Međimurje*, 9. rujna. 1965. Zatim slijedi 1968. rad »Flojsaranje na Dravi,« KAJ, 1, 1968. 65-67 i »Splavi s neobičnim teretom«, *Međimurje*, 17. travnja, te rad »Splavari i zlatari na Dravi, objavljen u *Podravskom zborniku*, 2, 1976., 116-132. Vraća se Dravi ponovno 1999. kada promijenjene političke okolnosti dopuštaju slobodnije približavanje obalama rijeke, te objavljuje rad »Nizvodno i uzvodno Dravom,« KAJ, 6-8, 1999. 77, 76-80. S Hrvojem Petrićem s kojim je okupio suradnike za pisanje monografije *Općina i župa Donja Dubrava (2007., 2014)* objavljuje 2007. u časopisu rad *Ekonomska i ekohistorija* rad »Donja Dubrava- središte splavarstva na rijeci Dravi«, te onda u broju 58-65 *Meridijana* iz 2013. ponovno piše o flojsarima u Dubravi. Rijetko koji rad dra Feletara o Međimurju izostavlja spomen na flojsare, pa možemo zaključiti da je nakon polustoljetnog sakupljanja i promišljanja nastala ova knjiga kao završno djelo Akademika Feletara o splavarstvu na Dravi s posebnim osvrtom na Donju Dubravu.

Knjiga ima povijesni osvrt na Dravu u uvodu. Drava je od kraja 17. stoljeća sve više dobivala na važnosti kao trgovački put između Kranjske, Štajerske, Ugarske, Slavonije i Banata pa je stoga i regulirana i osposobljena za plovidbu a planovi su postojali i u drugoj polovici 19 stoljeća. Dr. Hrvoje Petrić je pronašao da su čak i Turci početkom 17. stoljeća utvrditi donjodravsku obalu kamenom, a u doba carice Marije Terezije i kasnije rijeka se regulira.

Zatim autor donosi pregled, zapravo povijest splavarstva na Dravi do početka 19. stoljeća, te u 19. i 20. stoljeću. Autor navodi prema literaturi da je u Ptujtu bilo križište jantarskog puta te je jedan put išao prema Jadranu a drugi prema Dunavu. Plovidba Dravom nastavlja se u srednjem vijeku što potvrđuju izvori, ali da se bogat život na Dravi izmijenio u vrijeme osmanlijskih upada, pa su se umjesto za trgovačku robu, šajke koristile za prijevoz vojnog materijala ne samo na Dunavu već i na Dravi. Krajem 17. stoljeća plovidba Dravom postaje opet mnogo slobodnija, pa je prijevoz Dravom šajkama i splavima

postao obilniji, a merkantilistička roba se je iskrcavala u mnogim pa i malenim pristaništima poput Kotoribe, Legrada, Drnja i Preloga a u ova dva posljednja mjesta su sagrađena i skladišta soli. U vrijeme velikog Bečkog rata i oslobođenja Slavonije ali i Virovitice 1684. Drava je glavna opskrba cesta vojnih jedinica. Trgovački promet Dravom je vrlo živ i u 18. stoljeću, uvećan otpremom drvenih balvana s Pohorja prema Osijeku. Godišnje plovi Dravom prosječno 700-1.000 splavi ali i 500 šajki. Otvaraju se i brojne pilane, uglavnom na području Slovenije a u Vuzenici je ceh splavara postojao do početka Prvog svjetskog rata, a koji je potvrdila carica Marija Terezije 1773. godine. Bratovštine se osnivaju krajem 15. stoljeća i u Legradu čiji je ceh potvrđen 1717. drugi puta a u Kotoribi djeluje početkom 18. stoljeća posebni šajkaški ceh. Sve do vremena kada je željeznička pruga koja je prošla kroz Pragersko 1860., splavarstvo Dravom je važan dio suživota ljudi i rijeke. No drvo i drvena građa se i dalje služi Dravom kao najjeftinijim prijevozom, pa se splavarenjem čije se sjedište etabliralo u Donjoj Dubravi bavilo mnogo ljudi. Tu je 1828. osnovana tvrtka Ujlaki-Hirschler koja početkom dvadesetog stoljeća postaje najveći distributer drvene građe na južno ugarskom i slavonsko-srijemskom području sve do 1941. godine gdje se splavarstvo održava u kombinaciji sa šajkaštvom. Poticaj ovom razvoju daje ogromna sjeća šuma na vlastelinskim posjedima, a kasnije i krajiškim šumama srednje Podravine. Ova velika akcija donosila je silnu dobit i autor je uspio analizirati brojnu slovensku literaturu vezanu uz drvo. Nakon što je izgrađena hidrocentrala Fala kod Maribora 1913. trebalo je sagrađiti ustavu kroz koju je do 1941. prolazilo 20.000 splavi. Splavarenje bilo je točno determinirano pravilnicima a i splavari Slovenije su se kasnije organizirali u zadruge štiteći se tako od pretjeranog iskorištavanja veletrgovaca drvom dok su se u Međimurju održali cehovi čiji su članovi kao foringaši odvozili drvo od Legrada prema Koprivnici i Velikoj Kaniži. Donjoj Dubravi, kao središtu splavarstva u 19. i 20. stoljeću autor je posvetio veliku pažnju istraživši sa svojim vjernim suradnikom dr. Hrvojem Petrićem detalje o životu tog mjesta, koje je zahvaljujući splavarstvu razvilo bogatu trgovinu. Jeronim Ujlaki (Novoselec) otvorio je svoju trgovinu drvom ali i drugom merkantilističkom robom još krajem 18. stoljeća, da bi se 1828. ujedinio s Juliusom Hirschlerom te je ovo d.d. poslovalo do Drugoga svjetskog rata, imajući već 1920. svoja predstavništva ili pilane, skladišta i šume sve do Banata i Beograda, te u Palama kod Sarajeva. Od polovice 19. stoljeća Julius Hirschler postaje samovlasnik a njegovi potomci podižu tvrtku Ujlaki-Hirschler na još viši nivo, i prometovanje drvom iz slovenskih, međimurskih i podravske šume kao i uvećanjem kapitala ženidbama povećavaju bogatstvo obitelji, a tomu pridonosi poslije 1860. i željeznica kojom se drvo otpremalo čak u Budimpeštu. Hirschlerova pilana u Kotoribi, nakon što je izgorjela stara donjodubravaska, radi do kraja Drugoga svjetskog rata a imali su 1908., kada je firma slavila 80-godišnjicu 16 pilana na području Austro-Ugarske monarhije upošljavajući veliki broj radnika na pilanama i u splavarstvu. Godine 1887. Hirschlerovi dobivaju plemstvo za zasluge u spašavanju ljudi i dobara nakon poplave 1878. i 1882. a za 1917. i barunat poput Gutmanna. Izgradili su 1914. i svoju uskotračnu željeznicu na području Mađarske u dužini od 33 km. Iako je dokumentacija tvrtke propala autor je uspio sakupiti podatke koji su mu omogućili da prikaže sveukupno poslovanje ove velike drvene tvrtke. U jugoslavenskoj državi Mura postaje granica, tvrtka gubi svoje veliko tržište a konkurencija i drugi razlozi uništavaju tvrtku pa je proslava stogodišnjice 1928. bila »labuđi pijev« tvrtke koju je dokrajčila Velika svjetska kriza pa 1934. odlazi u stečaj.

Vrlo je zanimljivo poglavlje o gradnji splavi i šajki te kompi, gdje autor objašnjava etimologiju tih naziva, ali navodi mnoštvo zanimljivih podataka o broju i gradnji tih plovila, prilagođenih hirovima ćudljive Drave koristeći se dijelom i podacima splavarskog muzeja Šarman, nadmašivši u detaljima opisa čak i sisačkog učitelja Ferdu Hefelea koji je 1891. opisao narodno lađarstvo. Splavarstvo na Dravi bilo je silno razvijeno i djelovalo je na gospodarstvo priobalnog područja da bi plovidba zadnje splavi bila zabilježen 1943. godine.

Poglavlje »Značajke i organizacija plovidbe te život splavara« prikazuje težak život splavara tijekom plovidbe Dravom u sukobu sa hirovitom i burnom rijekom u gornjem toku, podsjećajući time na opise Mark Twaina koji je bio peljar na Missisipiju. Splavari su plovili do Bečeja i Bele Crkve na Tisi, naplaćujući prijevoz po točno utvrđenom cjeniku, koji je bio jeftiniji od drugih prijevoza, pa se to splavarstvo i održalo do 1941. godine. Splavari su uglavnom potjecali iz sutoka Mure i Drave koja se nazi-

vala »dolinom flojsara« i autor je prikupio brojna prezimena dravskih mornara iz tog ali i slovenskog područja.

Autor u poglavlju »Drava kao turistički resurs« ukazuje na velike mogućnosti Drave za turizam, koji može iskoristiti ljepotu te rijeke, ali i očuvane stare običaje koji su ostali vrlo živi u narodno sjećanju. Tok Drave od Donje Dubrave do Aljmaša treba ubrojiti među prirodno najočuvanije i najzanimljivije rijeke u Europi. Akademik Feletar je dobar dio tih karakteristika i mogućnosti i opisao a sudeći na osnovi proglašenja Regionalnog parka Mura - Drava velika je vjerojatnost i očuvanosti tih vrijednih resursa. To je ujedno i zaključno poglavlje gdje se sumiraju sve vrijednosti ovog hrvatsko-slovenskog dijela Drave.

Kao dodatak Feletar donosi kratak pregled povijesti donjodubrovačkog nautičkog kluba »Flojsar«, osnovanog 2005. čiji je zadatak štititi ekološke vrijednosti Mure, Drave i Bistrece i organizirati raznolike aktivnosti vezane uz plovidbu. Klub je 2007. organizirao plovidbu od Donje Dubrave do Aljmaša a slična putovanja organizirali su i kasnije, ploveći 2012. sve do Iloka, što je ponovljeno i 2019. I na kraju knjige su navedeni izvori i literatura koji su korišteni prilikom pisanja ovog rada, te kratka bilješka o autoru.

Poslije ove knjige gornji tok Drave nije nam više nepoznanica, već voljena i draga rijeka, puna života i simbola ali i poveznica ljudi koji žive na njenim obalama i koji se brinu za njeno očuvanje i dobrobit. Mislim da će svatko tko pročita ovu knjigu postati prijatelj očuvanja njenih vrijednosti i njene ljepote.

Poznavanje prometa na rijekama, cestama i željeznicama važno je za upoznavanje gospodarskih kretanja a preko toga i za povijest uopće, pa je poznavanje povijesti Drave - uključujući i ono što je napisala dr. Zlata Kerže-Živaković i mnogi mađarski i slovenski povjesničari o Dravi, ali i mnogi i o Savi i Dunavu - silno važno, jer je pripadanje podunavskom porječju utjecalo na povijest hrvatskih zemalja i to bi trebalo uvažiti i kod pisanja povijesnih i geografskih udžbenika svih zemalja koje pripadaju tom slivu.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

ODBLJESCI IZVORNE UMJETNOSTI, MUZEJ GRADA ĐURĐEVCA, 21. 12. 2019. – 31. 3. 2020., IZLOŽBA I KATALOG IZLOŽBE

Nakon što je Muzej Grada Đurđevca ugostio tri velike inozemne izložbe – »Hommage à Picasso«, Marc Chagall: »Stvaranje i Biblija« te Salvador Dalí: »Recepti za besmrtnost« – kraj 2019. godine donio je povratak hrvatskim majstorima. Svakako nije slučajno da je za nastavak velikih izložbenih projekata izabrana naivna umjetnost koja je do danas ostala likovni fenomen po kojem je Hrvatska prepoznatljiva u svijetu. Otvorenje izložba održalo se 21. prosinca 2019. godine, na dan kada bi velikan naivne umjetnosti Ivan Generalić, koji je utjecao na generacije naivnih umjetnika, proslavio 105. rođendan, čime mu je ujedno odana počast. Izložbu prati trojezični katalog na 80 stranica s popratnim tekstovima, biografijama umjetnika, katalogom izloženih djela i kvalitetnim reprodukcijama.

Posjetitelje je u izložbenom prostoru u potkrovlju utvrde Stari grad dočekalo 114 eksponata, najvećim dijelom slika, nešto manje grafika i crteža te nekoliko skulptura. Djela za izložbu odabrana su prvenstveno iz fundusa Muzeja Grada Đurđevca, a manjim se dijelom radi o posudbama iz privatnih zbirki pri čemu treba istaknuti čuvenu sliku »Rogati konj« Ivana Generalića iz 1961. godine koju je za izložbu ustupio Goran Generalić. Spomenuti svakako treba i posudbu ranih radova i vrhunskih slika na staklu Ivana Lackovića Croate iz Galerije Batinske koje su uz djela koji se čuvaju u Muzeju Grada Đurđevca, među kojima dominiraju grafike i crteži, dale širu sliku o cjelokupnom Lackovićevom stvaralaštvu. Osim što je Lacković u vrhu svjetske naive, on je uistinu presudno obilježio muzejsku djelatnost u Đurđevcu, prvenstveno donacijom svoje bogate kolekcije koja se danas čuva u muzeju. Na to u tekstu koji uvodi posjetitelje u ovu izložbu, a nalazi se i u katalogu izložbe, upozorava Edita Janković Hapavel, ravnateljica Muzeja Grada Đurđevca i kustosica izložbe, pa ne čudi što se Lackoviću na ovoj izložbi na više načina odaje priznanje. Izložba se tako otvara njegovom slikom »Pelec na galgama« iz fundusa muzeja, koja krasi i naslovnicu kataloga i kojom se ujedno povlači simbolička poveznica s

Đurđevcom preko motiva pijetla. Upravo je taj motiv jedan od češćih u naivnoj umjetnosti, što dokazuje i ova izložba, pa se na samom početku, osim impressuma izložbe i spomenutog uvodnog teksta, uz Lackovićevog »Pevca« nalazi i pjesma Božice Jelušić »Pevčeva dobrodošlica«.

Prilagođeni kraći dijelovi teksta Božice Jelušić »Grana moćna ali fina« iz kataloga izložbe raspoređeni su kroz postav tako da upućuju na ključne podatke o počecima naivne umjetnosti u Podravini ili pak na bitne odrednice opusa pojedinog autora zastupljenog na izložbi. Zahvaljujući tome posjetitelji dobivaju osnovne informacije, dok se detalji mogu pronaći u biografijama autora u katalogu izložbe. Ta 34 autora, koliko ih je predstavljeno, ne čine homogenu cjelinu niti presjek cjelokupnog naivnog stvaralaštva na području Podravine, što nije niti bila intencija izložbe jer njezinu osnovu čine djela iz fundusa muzeja.

Kako navodi Janković Hapavel, izložba je zamišljena kao mjesto »susreta velikih umjetnika čija djela nalazimo u svjetskim muzejima i galerijama, ali i onih koji su ostali vrijedno stvarati u svojoj maloj lokalnoj zajednici«. Od velikih imena, osim spomenutih Lackovića i Ivana Generalića, svakako treba spomenuti Miju Kovačića, Ivana Večenaja i Dragana Gažija, doajene naivne umjetnosti sa samih njezinih početaka. U tom smislu posebno zanimljivi rani radovi Ivana Lackovića Croate izvedeni u tehnici tempere na papiru te tri slike na staklu koje se čuvaju u Muzeju Grada Đurđevca: »Zima« i »Krovopokrivači« Mije Kovačića iz 1954. godine te Generalićeva »Žetva / Žeteoci« iz 1953. godine. Ovi su autori utrli put budućim naraštajima naivnih slikara poput Josipa Generalića, Milana Generalića, Nade Švegović Budaj, Dragice Lončarić, Biserke Zlatar Milinković, Mate Totha, Tomislava Balažina, Katarine Henc, Petra Grgeca, Ivana Andrašića ili Slave Blažeković čiji su radovi izloženi u produžetku. Oni se u većoj ili manjoj mjeri odmiču od likovne tradicije svojih prethodnika te pokazuju različitost smjerova kojima se naiva do danas kreće.

S obzirom na to da izložbeni prostor omogućava kružno kretanje, a na ovoj izložbi osim početka nije striktno definiran smjer, posjetitelji imaju na izbor više opcija kretanja. Osim što mogu paralelno pratiti obje strane, mogu odabrati i smjer kojim će se kretati po desnoj strani, gdje su izloženi radovi umjetnika usko povezanih uz Đurđevac ili okolna mjesta poput Molvi, Kloštra Podravskog, Podravske Sesveta ili Virja. Posebno su dobro zastupljeni Đurđevčani među kojima prednjači Pero Topljak sa slikama, ali i crtežima, a u đurđevački krug osim Stjepana Stankira i Ivana Tomerlina možemo ubrojiti i Petra Petrovića, Vladu Makara, Anu Bocak, Željka Seleša i Zlatka Huzjaka. Ovdje su izloženi i po jedan rad Marijana Puškaša, Ivana Repa, Marije Peti Božić i Martina Kopričanca a s više radova zastupljeni su Mirko Horvat i Josip Gregurić. Iako je postav je smislen u bilo kojoj varijanti kretanja, u prilog paralelnom praćenju obje strane ide činjenica da se na početku nalazi skulptura Ivana Tomerlina »Dobro mi došao prijatelj« dok su skulpture Đure Zvonara, Ljubice Matulec, Dragutina Ciglara i reljef Franje Kovačića raspoređeni dalje po prostoru. Također, takvo kretanje omogućuje potencijalno uočavanje umjetničkih utjecaja ili sličnosti, odbljeske ideja i rješenja koje kolaju kroz generacije umjetnika.

Od ostalih zanimljivih momenata u likovnom postavu koji potpisuje Edita Janković Hapavel može se istaknuti izlaganje »Đurđevečke priče« Pere Topljaka, čija se reprodukcija nalazi na jednom od zidova Interpretacijskog centra Picokijade u sklopu muzeja, na istaknutom mjestu kod ulaza. Posjetiteljima je zasigurno zanimljivo bilo vidjeti i Lackovićeve crteže velikih dimenzija izvješanih s greda u preprostoru, kao i njegovu poštarsku kapu i rog koje je koristio za vrijeme službovanja u pošti u Zagrebu, kako se doznaje iz popratne legende. O vjerovanjima o rogatom konju kojeg prikazuje Ivan Generalić posjetitelji pak mogu doznati iz kraćeg teksta prenesenog iz »Hrvatskih bajoslovlja« Vida Baloga postavljenog uz sliku. Bitno je i napomenuti da su svi tekstovi na izložbi osim na hrvatskom doneseni i na engleskom jeziku za što je razlog, između ostalog, želja da i strani gosti u vrijeme predsjedanja Hrvatske Vijećem Europske unije imaju priliku upoznati ovaj dio naše baštine.

Nažalost, kao i mnoge druge izložbe, zbog izvanrednih okolnosti uzrokovanih pandemijom, izložba Odbljesci izvorne umjetnosti zatvorena je nešto ranije nego je to bilo predviđeno. No iza izložbe ostaje katalog u kojem je svaki autor zastupljen s najmanje jednom reprodukcijom djela, dok su tekstovi i biografije dostupni na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku. Katalog je grafički dotjeran, sa zanimljivim detaljima pa je, primjerice, na unutarnjoj strani korica reproduciran Topljakov crtež s motivima pijetla i utvrde. Pažnja je usmjerena i na detalje koji pojačavaju doživljaj izložbe što se očituje u postav-

ljanju teksta pjesma »Pevčeva dobrodošlica« i pjetlića koje su u kolažnoj tehnici izradili učenici Osnovne škole Đurđevac na zidu u veži utvrde, kao i kroz prigodni suvenirski program. Time je Muzej Grada Đurđevca ponudio promišljenu zaokruženu cjelinu i pokazao trud oko održanja visokog izložbenog standarda.

Mihaela CIK

MARKO GREGUR, VOŠICKI, HENA COM, ZAGREB, 2020., 424 STR.

Iako se ponekad i bez posebnog povoda naglašava odakle neki književnik potječe, uz ime Marka Gregura sintagma »koprivnički književnik« svakako je prigodna. U svoja tri romana od šest objavljenih knjiga on Koprivnicu sagledava iz najrazličitijih perspektiva i razdoblja: *Kak je zgorel presvetli Trombetassicz* (2017.) donosi spletke lokalnih moćnika iz 17. stoljeća, *Mogla bi se zvati Leda* (2018.) pruža pomalo nostalgican pogled na Koprivnicu kasnih 1980-ih i ranih 1990-ih godina, a najnoviji roman *Vošicki* prati razdoblje od 1909. godine, kada Vinko Vošicki, izdavač i tiskar rodom iz Češke, dolazi u Koprivnicu, do 1957. godine kada Vošicki umire.

Kroz poglavlje posvećeno mladosti u Češkoj i prisjećanja doznajemo detalje o naukovanju Vošickog kod Karela Vačlene, prvoj ljubavi, odsluženju vojnog roka, odluci o ženidbi i, konačno, selidbi u Koprivnicu gdje je Vačlenin prijatelj Merhaut imao nakladnu knjižaru. Iako Merhaut tvrdi da je u Koprivnicu stigao u pravo vrijeme, vrijeme prosperiteta, Vincenc, odnosno Vinko, ubrzo uviđa da je taj mali grad daleko od urbanosti kojoj se nadao, pa se pita treba li ipak otići u Ameriku ili barem Zagreb. Dogodilo se obratno, preuzevši Merhautov posao i otkupivši autorska prava za Karla Maya doveo je Ameriku u Koprivnicu. Tu je našao dom, suradnike, protivnike i prijatelje, saznao tko je tko u društvu, upoznao podravski jal, pa se čak i usudio pomisliti: »ja sam Koprivničanec«!

Marko Gregur uzbudljiv život Vinka Vošickog promatra u širokom kontekstu povijesnih zbivanja, no, s obzirom na to da je riječ o romansiranoj biografiji, ima slobodu u nadogradnji građe koju je poput povjesničara skupljao u literaturi, po arhivima i knjižnicama te u razgovorima s osobama koje su ga poznavale. Posebno je pritom zanimljivo kako prijelomne povijesne događaje poput ubojstva »presvetloga nadvojvode« Franza Ferdinanda stavlja u službu romana i povezuje s Koprivnicom. Podsjećajući nas na poznate suvremenike, vješto prelazi, primjerice, s Trakla, Freuda ili Rilkea i njihovih reakcija uoči rata na Vošickog koji s bojišta vodi posao i Galovića koji u ratu pogiba. Na taj se način kroz čitav roman uloga i pozicija Koprivnice i Koprivničanaca opisuje s obzirom na političke i društvene mijene koje ih zahvaćaju ili ih sami stvaraju.

Roman *Vošicki* zahvaća široko u povijest pa čitatelj može saznati kada je Roald Amundsen osvojio Južni pol, a kad Šandor Braun dobio koncesiju za vađenje zlata. Istovremeno se dubinski posvećuje likovima, u prvom redu Vošickom, ali i nizu osoba iz koprivničke povijesti poput Valka Lobarca, Leandera Brozovića, Branka Švarca, Vladimira Malančeca ili Mije Bzika čije su se sudbine ispreplele s Vošickijevom. Posebno mjesto tu naravno ima i Krleža čiju je *Književnu republiku* Vošicki izdavao, a kompleksnost njihovog Gregur daje naslutiti još na početku romana jer je Krleža »sad bio mjera tolikih stvari, a Vošicki zaboravljeni vinogradar od kojeg nekoliko prijatelja kupuje vino kako bi mu pomogli«.

Ne treba zaboraviti ni na njegov privatni život jer, kako je istaknuto i na naslovnici, »Tiskara i knjižara bile su puls njegova života, a žene i politika žileti.« U nizu žena koje upoznajemo kroz roman posljednja je Slavica koja nakon smrti Vošickog odlučuje 1962. godine dati suglasnost Novinsko-izdavačkom poduzeću »Glas Podravine« da počne izdavati rukopise Karla Maya dok joj autorska prava, do kojih je Vošickom toliko bilo stalo za života, ostaju.

Ono što je Vošickog održavalo na životu u trenucima kriza je misao na knjige koje će izdati u budućnosti jer, kako Gregur piše, »sve što je želio bilo je raditi knjige«. Zato mu je ova knjiga koja sadrži čitav njegov život, a »nije to bio jedan život, već stotine njih, neprimjetno upletenih u onog koji se zove Vinko Vošicki«, najbolji mogući spomenik.

Mihaela CIK

NAJSTARIJA MATIČNA KNJIGA ŽUPE KUZMINEC: KNJIGA KRŠTENIH 1673. – 1695., PRIREDIO DRAŽEN GALENIĆ, ŽUPA SVETIH KUZME I DAMJANA, KUZMINEC, 2019., 256 STR.

U župi svetih Kuzme i Damjana u Kuzmincu započet je 2019. godine vrijedan izdavački projekt objavljivanja crkvenih matičnih knjiga. Prva je objavljena nastarija sačuvana matična knjiga krštenih koja je nastala u posljednjim desetljećima 17. stoljeća. Transkript originalnog teksta napravio je Dražen Galenić koji je ujedno i autor uvodne studije. Urednik knjige i pokretač projekta je vlč. Igor Radašić, župnik rkt. Župe svetih Kuzme i Damjana u Kuzmincu. Kao suradnici u transkripciji teksta sudjelovali su Anđelko Koščak i Stjepan Razum, a kazala je izradio Robert Ivančan. Fotografije originalnih stranica matične knjige iz 17. stoljeća izradio je Tomislav Koren. Rezultat rada svih spomenutih je luksuzno opremljena knjiga i impresivno izdanje po svojem oblikovanju i sadržaju.

Na početku knjige nalazi se uvodna riječ biskupa Varaždinske biskupije mons. Josipa Mrzljaka koji izražava žaljenje što je danas u kuzminečkoj župi kao i u većini župa u Podravini mnogo više umrlih, nego rođenih. Ranije je ipak bilo drugačije o čemu svjedoče i biskupove riječi: »U ovim matičnim knjigama župe sv. Kuzme i Damjana iz prošlih stoljeća vidimo kako je ovdje bujao život, a župnici su to marno upisivali.« Uz to, mjesni biskup na kraju svojeg uvodnog slova podsjeća i na kanon 535 Zakonika kanonskog prava u kojem je propisano na koji način župnici trebaju voditi matične knjige što govori i o naravi ovog objavljenoga povijesnoga izvora. Povjesničar Hrvoje Petrić u svojem predgovoru istaknuo je važnost crkvenih matičnih knjiga u istraživanjima koja provode povjesničari, a posebno oni koji se bave povijesnom demografijom. Stoga je naglasio važnost pronalaska i objavljivanja ove matične knjige s kraja 17. stoljeća jer samo rijetke župe u Podravini imaju sačuvane matice iz toga doba. One su vrijedne jer jedine sadrže podatke o životu običnih ljudi iz toga doba koji su evidentirani u trenutku krštenja (rođenja), vjenčanja i smrti.

Uvodnu studiju napisao je Dražen Galenić koji je ujedno priredio ovo vrijedno izvorno gradivo za objavljivanje. U uvodnom dijelu donio je historijat uvođenja obaveznog zapisivanja podataka u matične knjige u propisanim formama i na načine koji su povremeno dopunjavani. Posebno su opisane karakteristike matice krštenih, vjenčanih i umrlih. Nakon toga opisao je način vođenja matičnih knjiga u Kuzmincu i stanje njihove sačuvanosti. Detaljnije je opisan izvornik koji je ovoga puta objavljen s naglaskom na vanjska (materijalna) i sadržajna obilježja, a opisan je i način objavljivanja izvora. Tu je izdvojio neke značajne osobe koje se spominju u najstarijem svesku matice krštenih, a to su svećenici Mihovil Klasan, Matija Pavlušić, Ivan Grlić i Toma Stušić, zatim više članova plemićke obitelji Makar, plemić Emerik Šleger, lokalno sitno plemstvo poput obitelji Salaj, nekoliko pravника, sudaca i drugi. U obliku crteža objavljeno je i rodoslovno stablo plemića Makar (*Arbor genealogica Makariani*) s podacima o članovima obitelji od 15. do 18. stoljeća. Na unutarnjoj strani korice objavljeno je dio zemljovida na kojem je prikazan teritorij Zagrebačke biskupije 1822. godine i zamišljena rekonstrukcija središta kuzminečkog naselja u drugoj polovini 17. stoljeća.

Glavni dio knjige predstavljaju preslike stranica iz sveska matične knjige krštenih (*Protocollum Baptismatorum*) koji se koristio u Kuzmincu od 1673. do 1695. godine i transkript originalnih upisa. Sve to je raspoređeno na više od dvije stotine stranica. Na lijevim stranama objavljene su preslike originalnih stranica u takvom obliku da ih je moguće čitati i koristiti kao rukopis, a objavljene su po dvije stranice (folije) odjednom. Na desnim stranama objavljeni su transkripti u kojima su podebljanim slovima otisnuta osobna imena i prezimena krštenika, te mjeseci i godine. Kao kritički aparat ispod transkripta objavljeni su komentari koji se odnose na korekcije u originalnom tekstu i primjedbe uočene pri prepisivanju teksta. Originalni svezak sastoji se od 170 rukom pisanih stranica. Upisi su u narativnoj formi, dakle slobodnog stila (bez tablica) i sadržavaju sljedeće podatke: datum krštenja, ime krštenog djeteta, imena i prezimena njegovih roditelja, krsnih kumova i mjesto gdje je dijete rođeno. Ovako objavljeni podaci korisni su svima koji se bave demografijom, onomastikom, istraživanjem rodoslovlja ili općenito proučavaju zavičajnu povijest. Na kraju knjige objavljeno je nekoliko dodataka. To su popisi kućedomaćina kuzminečke župe iz 1659., 1700. i 1733. godine, te tablični prikaz broja krštenja u župi koja su zabilježena u objavljenoj matičnoj knjizi distribuiran po mjesecima i po selima. Kao dodatak objavljen je i mali latinsko-hrvatski rječnik s pojmovima koji se inače koriste u matičnim knjigama. Na

kraju je kratki sažetak na hrvatskom, engleskom, njemačkom, francuskom i mađarskom jeziku. Tu je nekoliko kazala koja uveliko olakšavaju pretraživanje i snalaženje u izvoru: kazalo prezimena, kazalo mjesta i kazalo statusa i zvanja.

Ovo izdanje matične knjige iz 17. stoljeća kao prvorazrednog povijesnog izvora možemo smatrati vrlo uspješnim projektom kakvi su u Podravini još uvijek vrlo rijetki. Jako je važno na ovakav način olakšati korištenje pisanih povijesnih izvora u kojima zapisi o sakramentima i obredima zapravo svjedoče o životu ljudi nekoga kraja. Iz uvodnog dijela doznajemo da je izdavanje ovog najstarijeg sveska matične knjige iz Kuzminca početak projekta koji je osmišljen s ciljem objavljivanja svih sačuvanih matičnih knjiga od 1673. do 1906. godine u kojima su zabilježeni prvenstveno podaci o žiteljima naselja: Antolovec, Cvetkovec, Gorica, Grbaševac, Koledinec, Kutnjak, Kuzminec, Rasinja, Subotica i Vojvodinec. Nadamo se da će se takav projekt doista nastaviti i da će se slični projekti pokrenuti i u drugim župama.

Nikola CIK

DRAGUTIN FELETAR, NIKOLA ŽULJ, MEĐIMURJE – HORTUS CROATIE, VEDA, KRIŽEVCI, 2019., 112. STR.

Serijska fotomonografija krajeva i gradova Hrvatske, koju zadnjih desetak godina izdaje nakladnička kuća VEDA iz Križevaca, doista je respektabilna. Sada je tiskana i monografija Međimurja, tog prirodnog rajskog vrta Hrvatske (Hortus Croatiae). Autor preglednog teksta o povijesti i prirodno-turističkim vrijednostima kraja između Mure i Drave je akademik Dragutin Feletar, inače pisac brojnih radova i knjiga o tom kraju. Autor izvrsnih fotografija je vlasnik VEDE Nikola Žulj, koji je izvršio i izbor, te dao modernu grafičko-likovnu opremu knjizi.

U uvodu naslovljenom »Sentimentalno putovanje Međimurjem«, urednik Nikola Žulj, emotivno doživljava »vrtek med dvami vodami«, baš onako u molu, kakve su i sentimentalne međimurske narodne popijevke. Među ostalim je zapisao: »U rano popodne niski i krupni oblaci iznad Štrigove upućuje lascivne poglede brežuljcima punih zrelog voća i grozdja. Pejzaž se otvara cijelom širinom tek uramljen nizom tamnih jablana na obzoru. Rascvjetale livade uz Muru mirisni su intemeco, dok uho uspavljuje bruj mnogih rojeva pčela. U potoku kod Donje Dubrave vlati trave lelujaju kao vilinske kose, a bijela silueta uz njegov rub sama je kraljica čaplja. U daljini fatamorgana, tek prozirna slika crkvenog tornja«.

Ovim osebnim tekstom Žulj, zapravo, prenosi riječima atmosferu svojih fotografija koje je uvrstio u knjigu. To je ipak teško i gotovo nemoguće, jer fotografija govori više od tisuću riječi, samo slika može zaustaviti trenutak vremena i vjerno ga prenijeti u našu dušu. A Žuljevo fotografsko viđenje Međimurja je doista fascinantno. Od desetak tisuća fotografija, koje je lutujući od Drave do Mure i od Štrigove do Donje Dubrave godinama snimao, izabrao je one najupečatljivije. Sve su to umjetničke fotografije, a osobito detalji građevina, potreti ljudi i predivne prirode. Dakle, ova fotomonografija ne pobraja glavne prirodne i povijesne vrijednosti Međimurja, nego kroz pomno snimljene detalje dočarava zaokruženu sliku kraja.

Tekst akademika Dragutina Feletara pisan je s mjerom. Počinje poglavljem »Međimurje – zemlja i ljudi« i stihom iz međimurske popijevke: »Medjimore, kak si ljepo zeleno, Muricom i Dravicom ograjano«. Prirodne značajke i ljepote, demografski hod i fizičkogeografske karakteristike donose neopohodne podatke, ali ponajprije iz teksta viri govor srca i empatije za autorov rodni kraj. Drugo poglavlje »Insula Zerianiana« donosi pregled srednjovjekovne i ranovjekovne povijesti Međimurja, dakako s težištem na doba slavne hrvatske kneževske obitelji Zrinski, koji su svoje sjedište imali u Čakovcu, Štrigovi, Legradu, Novom Zrinu...

Potom slijedi opis bračnog i postbaroknog nacifranog vremena u kojem je Međimurje živjelo materijalno siromašno ali duhom bogato. Sve je rečeno, zapravo, u naslovu poglavlja: »Doba Althana i Feštetića, vojna bana Jelačića 1848. i oslobođenje Međimurja 1918. godine.« Iz toga razdoblja poseb-

no je razrađen i prikazan život Međimuraca u stegama obrtničkih cehova, ali i uz slobodu prirode, gradeći suživot s krajolicima i rijekama. Zato poglavlje nosi naslov »Ponositi meštari češki i stara dravsko-murska zanimanja«. Dakako, tu su posebno mjesto našli stari riječni mornari – splavari, šajkaši i brodari s Drave i Mure.

»Sakralna i profana graditeljska baština«, naslov je slijedećeg poglavlja u kojem je minuciozno, ali s mjerom i uz veliku dozu empatije prikazana prebogata spomenička baština, koja postaje i posebno važan temelj razvoja turizma u ovom kraju. S razlogom je jedno poglavlje posvećeno prebogatoj međimurskoj nematerijalnoj baštini, koja govori o tomu kako je ovaj kraj uvijek bio puno duha i stvaralaštva. Cimer toj baštini svakako je svevremenska međimurska narodna popijevka (sjetite se samo tete Lize i njenog glasa), koja je ušla i u popis UNESCOVE svjetske baštine. Konačno, zadnje poglavlje donosi prosudbu o mogućnostima i stavnosti turističkog razvoja Međimurja. Turizam i rekreacija u Hortus Croatiae razvijaju se ubrzanim trendovima za što postoji i doista sjajna prirodna i društvena osnovica.

Da zaključimo, ova fotomonografija je više o knjige, ona je melem za oko i dušu, svojevrsni suvenir za čuvanje i pokazivanje.

Petra SOMEK

SINIŠA GOLUB, MIHAELA MESARIĆ, IVANA ROJKO, ZORAN ŠARDI, PRIRODNA MEĐIMURJA. MED DVEMI VODAMI, MEĐIMURSKA PRIRODA I MERIDIJANI, ČAKOVEC-ZAGREB, 2020., 256. STR.

Iz višegodišnje suradnje Javne ustanove za zaštitu prirode Međimurska priroda iz Čakovca (Križovaca) i Izdavalke kuće Meridijani, niknula je zacijelo dosad nepotpunija monografija o prirodnim vrijednostima pitoresknog kraja između Mure i Drave. Urednici knjige su prof. Petra Somek i mr.sc Siniša Golub, izvrsne dokumentarne i umjetničke fotografije snimili su Davorin Mance, Siniša Golub, Goran Šafarek, Žan Novosel, Željka Kadi, Mihaela Mesarić i Velimir Bašek, dok razigranu grafičku opremu potpisuje Siniša Nikolić (Grafički studio Duplerica). Knjiga je tiskana potporom fondova Europske unije.

U predgovoru knjige župan Međimurske županije, Matija Posavec, ističe: »Ovom prekrasnom monografijom ne radi se inventura svega onog što Međimurje ima, nego se pisanom riječi, a još više bogatim slikovnim materijalom, želi ukazati na neprijeporne prirodne vrijednosti koje negujemo i želimo sačuvati. Naša misija očuvanja i upravljanja krajobraznom i biološkom raznolikošću te geobašrinom Međimurja nije jednostavna... Prirodne vrijednosti ovog kraja prepoznao je i UNESCO uvrstivši Regionalni park Mura-Drava na popis onih područja koja mogu pokazati što je održivi razvoj u svakodnevnom življenju«. O tim vrijednostima i stalne brige o održivosti odnosa prirode i čovjeka, nadahnuto piše u predgovoru knjige Siniša Golub, ravnatelj Međimurske prirode.

Kartom i popisom po općinama, na početku knjige dat je statistički pregled prirodnih vrijednosti Međimurja. Potom su slikom i rječju prikazani prirodni i kulturni krajobrazi: valoviti krajobrazi Gornjeg Međimurja, živičnjaci Donjeg Međimurja, pejzaži otovorenih polja (openfield), mozaični krajobrazi, riječni položi Mure i Drave, šumski krajobrazi, te idlični krajobrazi međimurskih naselja. Međimurje je nekad bilo pokrito šumama, a i danas se spomenički štite neki izuzetni primjerci drveća: platana u Nedelišću, ginko u Donjoj Dubravi, tulipanovac u Vučetincu, dvije platane u Sv. Urbanu, dvije glicinije u Čakovcu, hrast lužnjak u Donjem Vidovcu i magnolija u Pribislavcu. Posebno je prikazan raskošan perivoj oko utvrde Zrinskih u Čakovcu, koji je ne samo »pluća« Čakovca, već i njegov najvrijedniji zeleni cimer.

Na poloju potoka Pleškovca nalazi se spomenik prirode Bedekovićeve Grabe. Ova živopisna vlažna livada vrijedan je zoološki spomenik prirode, a posebice se ističu neke vrste leptira (to je i značajna rekreacijska zona boravka u prirodi). Najopširnije je prikazan zaštićeni Regionalni park Mura-Drava, koji na području Međimurja pokriva 16.980 hektara. To se odnosi i na afirmativni dokumentarni tekst, a posebno na izvrsne fotografije (posebice one iz zraka). Opisani su upečatljivi prirodni pejzaži uz sačuvanu Muru, ali i uz velike akumulacije na Dravi, koje imaju veliku ornitološku raznolikost. Slijedeće poglavlje bavi se bogatstvom međimurje faune i flore, uz isticanje zaštićenih i rijetkih vrsta. Bio-

loška raznolikost Međimurja sve se više znanstveno istražuje i sistematizira, što doprinosi boljoj zaštiti i očuvanju. U životinjskom svijetu ovdje se ističu vodomar, bregunica, bijela i crna roda, vetruša, dabar, jelenci, leptiri, šišmiši, ali i razne vrste divljači, poput srne i jelena, divljih svinja, zečeva, jarebica, fazana, lisica, kuna te cijela plejada ptica. Posebno poglavlje odnosi se na međunarodnu zaštitu prirode Međimurja, uz isticanje uloge UNESCO-a, Nature 2000, programa »Čovjek i biosfera«, Konvencije o biološkoj raznolikosti itd.

U knjizi su prikazani oblici i vrijednosti prirode izvan zaštićenih područja u Međimurju, uz isticanje suživota prirode i čovjeka. Iako je dio staništa nepovratno izgubljen (djelatnošću čovjeka), ipak se u kraju med Murom i Dravom sve više gaji i poštuje etika zemlje, odnosno ugrađivanje poštenog odnosa čovjeka i prirode u svakodnevici. Razvijanju takvog održivog odnosa ljudi i prirode uvelike doprinose i sve veći broj ekoloških i sličnih udruga, ali i profesionalni čuvari prirode, koji su prvenstveno okupljeni u Javnoj ustanovi za zaštitu prirode Međimurska priroda, sa sjedištem u Križovcu kraj Mure. U knjizi je opisan rad te ustanove, koji nose iskreni zaljubljenici u prirodu i održivi razvoj.

Dragutin FELETAR

ŽELJKO TOMIČIĆ, BJELOBRDSKI KULTURNI KRUG, GROBLJA OD 9. DO 13. STOLJEĆA U MEĐURJEČJU MURE, DRAVE, DUNAVA I SAVE, ZAVOD ZA ZNANSTVENI I UMJETNIČKI RAD HAZU U POŽEGI, ZAGREB-POŽEGA, 2020., 644 STR.

Željko Tomičić, akademik i jedan od najvrstnijih hrvatskih arheologa, napisao je dosad najkompleksniju studiju o vrlo značajnoj Bjelobrdskoj kulturi koja je karakterizirala život Hrvata na sjeveru hrvatskih prostora. Urednici knjige su akademik Antun Dubravko Jeličić i dr.sc. Snježana Jakobović, a recenzenti akademik Nenad Cambi, prof.dr.sc. Ante Uglešić i izvan.prof.dr.sc. Karla Gusar. Obiman tekst popraćen je obiljem dokumentarnih fotografija, arheoloških tabli i crteža i drugih ilustracija.

U uvodu akademik Tomičić ističe da »materijalna kultura populacije, koja je u ranom i zreлом srednjem vijeku nosila naziv bjelobrdska (po značajnom arheološkom nalazištu Bijelo Brdo istočno od Osijeka), u međurječju Drave, Dunava i Save, ali i u bosanskoj Posavini, prema svojem običježju je sinkretičn, jer se u njoj tijekom više stoljeća preklapalo, vemenski uzastopno, nekoliko kulturnih krugova. Ti su ulturni krugovi i njihova interferiranja temeljitom tipološkom analizom mogu naslutiti, ali katkad i jasno prepoznati. Bjelobrdska materijalna, i, dakako, duhovna kultura odražava demografski ustroj populacije u kojem unutar međurječja Mure, Drave, Dunava i Save na staroj autohtonoj osnovi, prevladava slavensko-hrvatska jezgra te usporedne zaostale ili pridošle etničke skupine. Osobito je važno da je Bjelobrdska kultura, u različitim izirčajima, prepoznata i na rubnim područjima srednjeg Podunavlja, odnosno Karpadske kotline. To su područja sjeverno od Dunava u današnjoj Slovačkoj, te u dijelu Bačke i u Srijemu, ali i u bosanskom dijelu Posavine te na istočnom dijelu današnje Slovenije«.

U 11. stoljeću, u zadnjih hrvatskih kraljeva i osnivanja Zagrebačke biskupije (1904.), hrvatski prostor zahvaća kompaktno područje od Mure i Drave na sjeveru i istočnog Jadrana na jugu, a graniči na zapadu sa Svetim rimskim carstvom, na sjeveru s Ugarskom, te na istoku s dijelom Bizantskog carstva i s Raškom. To je okvir u kojem je živjela i bogata Bjelobrdska kultura na sjeveru Hrvatske. Njezine karakteristike od 19. stoljeća do danas istraživali su brojni vrhunski hrvatski i strani arheolozi i medijalisti. Među ostalim, akademik Tomičić na početku knjige navodi saznanja don Šime Ljubića, Karla Franje Nubera, Josipa Brunšmita, Moritza Hornesa, Paula Reineckea, Jozsefa Hampela, Ljube Karamana, Vejsila Čurčića, Lubora Niederla, Csanada Balinta, Jana Eisnera, Zdenka Vinskog, Ksenije Vinski Gasparini, Nade Miletić, Stojana Dimitrijević, Zdenka Žeravice, Zdeneka Vane, te brojnih mladih istraživača.

U poglavlju »Spektar oblika grobnog inventara i njihova rasprostranjenost« detaljno prikazuje i analizira brojne nalaze iz različitih arheoloških nalazišta Bjelobrdske kulture, dajući tipološko-kronološku klasifikaciju. Taj raznoliki grobni inventar svojom tipologijom obilježava karakteristike i areale

Bjelobrdske kulture. Dakako, tu je najakarakterističniji razni nakit i dijelovi nošnje – za glavu i kosu, naušnice i slijepoočničarke, nakit za vrat i prsa, nakit za ruke i prsteni, te nalazi novaca, križeva, keramike, oružja i jahače opreme, kao i predmeti duhovnog karaktera. Ta bjelobrdska ostavština analizirana je minuciozno kroz mnoge table, crteže i fotografije sa svih važnijih arheoloških nalazišta u sjevernoj Hrvatskoj i okruženju.

Slijedi opsežno poglavlje »Groblja Bjelobrdskog kulturnog kruga«. Detaljno su prikazana groblja i grobni nalazi u slijedećim arheološkim lokalitetima: Bijelo Brdo II., Vukovar – Lijeve Bara, Veliki Bukovec (Podravina), Ptuj – Grad, Popovec – Bregi (Kalničko prigorje), Januzovci, Mahovljani – Kužno groblje, Gojmenica – Baltine bare, Sveti Juraj u Trnju (Međimurje), Šenkovec (Međimurje), Josipovo – Ciganka, Zvonimirovo – Veliko polje, Suhopolje – Kliškovec i Majs – livade Udvar. Uz Veliki Bukovec, i u Podravini ima značajnijih arheoloških lokaliteta s nalazima Bjelobrdske kulture, kao primjerice Đelekovec – Ščapovo i drugi (uz akademika Tomičića, najviše su ih istraživali arheolozi Maja Šmalcelj, Zorko Marković i Željko Demo).

U ostalim poglavljima knjige metodološki vrlo moderno prikazana je apsolutna kronologija Bjelobrdskog kulturnog kruga, zatim spoznaja bioarheologije, te su podastrta zaključna razmatranja. Na kraju je dat katalog arheoloških nalazišta Bjelobrdske kulture, a prikazano je 77 arheoloških lokaliteta iz sjeverne Hrvatske. Obiman popis literature donosi nekoliko stotina naslova.

Dragutin FELETAR